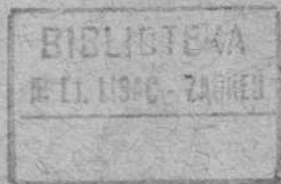

Viktor Živič

Hrvati u Kranjskoj

Zagreb 1939.

k0740

50,00

NA MRTVOJ STRAŽI ZAPADA

Još osamnaest godina poslije smrti urotnika Zrinskog i Frankopana vidimo zapisane na listini viteškog staleža Kranjske u povjesnika Valvazora ostatak hrvatskog plemstva, medju kojima i imena, koja nas potsjećaju na slavne i kobne dane Hrvatske. Tu je jedan Kružić, koji od roda slavnog branitelja Klisa postade Crusich; pa Chrisanitsch, noseći u svom imenu tragediju Bihaća, kojem rodu jedan Lamberg ote vodstvo obrane grada, da ga poslije kukavno izda. Tu su davne sjene buntovnih Kačića, koji se pišu Katschitsch i Kouatschitsch, kojega se rod Kačića tu pripitomi i izumre. Tu su još Gusitsch-i, Gusići, i svi oni još sačuvaše simbole svoje slave na svojim grobovima. Iza njih slijedi čitava legija hrvatskih plemića, koje povijest ne odari tragičnom aureolom hrvatske slave, te ovi izumriješe na mrtvoj straži zapada od dosade i čame u svojim dvorima i burgima, u koje udaraše valovi germanskog mora. Izumriješe upravo kao i oni na mrtvoj straži istoka, samo što smrt ovih posljednjih ostavila je traga u martirologiji kršćanstva. Evo nekih imena tih posljednjih hrvatskih plemića, koji bijahu milostivom rukom feudalne povijesti upisani u dokolni viteški stalež Kranjske, koji ostavi neviteških uspomena u dva vijeka uciviljene Hrvatske. — *plorantis Croatiae saecula duo: Dauolitsch, Dominitsch, Gustaschitsch, Maurisch, Merseritsch, Näglitsch, Nicolitsch, Warischevitsch, Guraltitsch, Mercheritsch, Zuetkoviz, Tadiolavizh- Crabath, Fabianitsch, Grimbschitsch, Lukantschisch, Dragouanitsch, Ingolitsch, Marcovitsch, Michatschautsich, Muretsch, Selenitsch, von Sibeneckh i t. d.*

Ta legija željeznih vitezova medju kranjskim staležima bijahu tek dekoracija ve-

likih dvorana nadvojvodskih vijeća, u kojima se odlučivale sudbina Hrvatske.

Moguće da kao onaj Crabath, pa Ingolitsch, što potsjeća na gotskog vojvodu Invilu iz narodne pjesme, — inadjahu daleku vezu sa prvim hrvatskim rodovima, koji naseliše istočnu Mark grofiju — ipak njihova davna imena izgubiše se kao nemoćna jeka davnih stoljeća.

ŠTA KAŽE HISTORIJSKA ISTINA

... A ipak hrvatski plemići dadoše za svog doseljenja u ove krajeve potlačenim Slavenima, koji se tješiše pjesmom i tamburanjem — herojski smisao za domovinu i svijest za stvaranje svoje države.

Učenjaci se slažu, da su Karatansku Hrvatsku osnovali hrvatski plemeniti rodovi. Tek slovenski učenjak Hauptmann dovodi Hrvate kao secesiju iz dalmatinske Hrvatske, dok ih hrv. učenjak Barada pušta prirodno po njihovom prvom doseljenju — neposredno — u Karatansku Hrvatsku. Ta Hrvatska imadjaše svoj državni temelj na prirodnim bogatstvima i imanjjima hrvatskih plemića. Da je tome tako, to lijepo dokazuje hrv. Isusovac Sakač sa samim ustankom hrv. kneza Ljudevita Posavskog, koji započe početkom devetog vijeka proti nametnutim franačkim gospodari-ma u Karatanskoj Hrvatskoj (u koju spadaše i Kranjska).

Da se u istočnoj marki franačkog carstva osjećalo hrvatski, dokazuje sam ustanak.

U to doba spada i stvaranje Kranjske, koju nakon poraza Ljudevita Posavskog, drugi Ljudevit, njemački postavi kao budnu stražarnicu nad državotvornim kretanjima Hrvata. Medjutim ta stražarnica imadjaše odviše malen vidokrug, a da mogaše zapaziti i spriječiti sigurno stvaranje hrvatske države na obalama Jadrana.

Dvije zenclje Hrvatska i Kranjska razvijahu se oprečnim smjerovima. Hrvatska sa

vidicima i putovima otvorenim na cijeli svijet bijaše postala svetionikom zapada, a Kranjska pod pritiskom Germana zatvorena u svoje gore nosaše teški jaram svoje skućene sudbine.

Bijela narodna nošnja i seljačke bune, koje dopirahu preko granica Sutle u krajeve, koje još i Valvazor opisuje kao naseljene Hrvatima, svjedočile su još u sedamnaestom stoljeću, da se u istočnom dijelu Kranjske, t. j. u Bijeloj Krajini i Štajerskoj do Reichenburga osjećalo hrvatski.

ROD FRANKOPANA

Već jedan od najjačih hrvatskih rodova Frankopana prodiraše u područje kranjskih staleža, osvajajući uoči svoje nepredvidjene propasti gradove na zapadu. Već karlovački knez Vuk Frankopan korigiraše granicu Hrvatske, proširivši svoja imanja g. 1560. sa gospoštijom Črnomelj. Tschernembl, deset milja od Ljubljane, gdje još po pogibiji roda Frankopana, kako piše Valvazar, idjahu svi stanovnici hrvatski odjeveni (»krabatisch gekleidet«) i govore takodjer hrvatski, kao što se to okolo u Windisch-March-i posvuda dešava. U samom pak gradu Črnomelju bijaše dvor, gdje stojaše moguće tek nakon odlaska Frankopana Tržačkih i prodaje Črnomelja Palmpurgima — Teutsches Haus, Njemačka kuća, — Commenda Teutsches Ritter Ordens — sa Commendatorom tog reda na čelu. Taj uzmak grane Frankopana iz Črnomelja - koja procvate tamo u Porpettu kod Udina, dao je maha crnim krilima dvoglavom orlu njem. viteškog reda, da se tu raširi.

Drugi Frankopani već prodiru prema ušću Krke u Savu, te opjevani knez Vuk Frankopan, karlovački general kupuje god. 1634. od austrij. porodice Edling grad i imanje Brežice, zvano Rann, gdje se već g. 1640. javlja ratnom vijeću sa problemom o useljavanju Vlaha, s kojima dolazahu siromašnim Ogulincima ne-

volje... Moguće da, su knez Vuk Frankopan, koji umrije g. 1652. ili pak njegov sin Gašpar, koji umrije slijedeće godine, zakopani u Brežicama, ali im se ne zna groba, jer je i ta uspomena smetala pobožnosti Leopolda i njegovih staleža, premda je knez Juraj Frankopan g. 1657. pozvao Franjevce u Brežice, ukonačio ih, a njegova kćerka utemeljila samostan, kome daruje imanja u vrijednosti od 2000 forinti. U analima franjevačkog samostana zapisano je tek, da je grofica Abensberg-Traun, koja obdari samostan u Brežicama g. 1685. umrla 7. XI. O Frankopanima ni spomena, jer se predzadnji vlasnik Franjo Krsto Frankopan, kog se često vidjevalo g. 1661. i 1663. u Brežicama i čulo buntovne njegove pjesme, pozvanja na vojsku i napitnice — odmetnuo u »Turke«, »propio«, digao griješnu ruku na »posvećenog vladara«, te ga stigla sramotna kazna u Bečkom Novom Mjestu, koja ga ipak učini besmrtno slavna za sva vremena.

TRAGOV I HRVATSKOG PLEMSTVA

I Zrinski, bivši kapetan Žumberka, a prirodno prema tome i vlasnik Mokrica širio je slavno krilo grba Šubića na područje kranjskih staleža, i tu ga službena povijest izbrisa, premda kao hrvatski ban imadjaše Mokrice kao i onaj drugi ban Erdedy, koji morade sramotno vraćati neka pokradena Zrinska dobra.

Johan Freiherr Valvazor, putujući u dilingansi po Kranjskoj i pišući tako povijest njezinih starih gradova i dvoraca, naišao je još i poslije pogibije Zrinskog i Frankopana na staro hrvatsko gostoprinstvo, na staru lozu, oko koje kao osebujnost kraja ističe staru hrvatsku nošnju i hrvatski jezik. Na svom romantičnom putu izgleda da je mnogu čašu (vrč) ispio u zdravlje vlasnika grada ili dvorca, što se katkad vidi po slikama starih gradova i dvoraca, sa naherenim tornjevima s nesimetričnim linijama, pa onda po isticanju kao

važno historijskog činioca dobre vinove loze u nekim krajevima sa lirskim čuvstvom dobrog poznavao, koji ju na licu mjesta okuša. Tu su Mokrice sa »nebst einem trefflich guten Wein-Gewachse. Tu je Vipava ili Vipach, gdje se mnogi povjesničari često doticahu glasovitog Lipavskog vina, koje se općenito nazivaše »stvaraocem djece« »Kindermacher«, dok je Stara Vipava sa svojim okruglim kulama, postala ruševinom već u 17. vijeku — usprkos dobrog vina — i ostala bez svoje hrvatske povijesti u opisima mnogih vinskih historika. Cijelu Valvazovu povijest Vipave, kao posljedica tog dobrog vina, prekriva jedan strašan čin neke preljubnice, koja svoje dijete baci u peć, te kad je ono dopuzalo do vratašca ta ga grozna žena iz Vipave sa brukljama (viljuškom) utjera natrag u peć. To se desi g. 1644. kad su već okrugle kule bile ruševine, a Stara Vipava bijaše već izumrla.

Prolazeći tako dalje gradovima Kranjske 17. vijeka, osjećaj davnog susreta uzbudi nam srce kad ugledamo kao u priči mali dvorić, ili grad sa tradicijom na posljednje Hrvate viteškog staleža Kranjske:: Dominitsch-hoff, dvije milje od Černomelja posjeduje ga god. 1563. Petar Dominić, pa Franc Fridrich Gussitsch burgraf de Otočac, a narodna nošnja i govor okolišnih seljaka čuvaju hrvatske tradicije još pod konac sedamnaestog stoljeća Dvorcem Draskoviz 10 milja od Ljubljane gospodari Wolff Carlus barun Juritsch, Gradez, Grätz na vodi Lahini 12 milja od Ljubljane, kome bijaše g. 1220. vlasnik Perengenus von Grätz, a g. 1271. Ortolphus von Grätz, ma da je u srednjoj Kranjskoj, računa se općenito koncem 17. stoljeća u Hrvatsku, jer su jezik i nošnja hrvatski. Vlasnik mu bijaše 1689. Hans Georg Gussitsch kapetan od Tohuina. U Rukhenstainu gospodare Khatschitschi i Fabianschitschi. A u Schneckenbüchel-u, 8 milja od Ljubljane nasljeduje Frantz Weichard Kat-

schitsch Gottfrieda Pettzhofena. Već se g. 1385. spominje u Semenitsch Thurnu Georg Semenitsch, čiju hrvatsku tradiciju još nakon tri sto godina u tom Thurnu nasljedjuje već spomenuti knez roda Kačića Frantz Weichard Khatschitsch. Krupa u hrvatskom, Kropa u kranjskom, Krupp, Krop u njemačkom jeziku, blizu rijeka Kup i Lahine 12 milja od Ljubljane mogla bi se lako zamijeniti za Krupu na Uni, pošto i ova jednu i pol milju daleko od Černomelja odbijaše, po Valvarzorovim izvorima hrabro nasrtaje Turaka i časno se držaše »Türkische Anläuffe hat tapffer abgewiesen und sich ehrlich gehalten«. I tu zemljak i seljak »Land- und Bauersmann« govoraše hrvatski i idjaše u odjećama kao Hrvat. Ti grofovi krupski bijahu u rodu sa ondašnjim u Kranjskoj »cvatućim« grofovima Ursini von Blagev, te taj Blagaj krije na sebi tragičnu vezu sa Blagajom na Uni i starim grobnicama Babonića Blagajskih, koje još u 16. stoljeću dade razoriti Malkočbeg zajedno sa samostanom franjevacu u Otoci na Uni. No hrvatski rod se neda zatajiti u svojim djelima i zadužbi nama ni tamo u viteškom staležu Kranjske. Gospodja Anna grofica Ortenburška-rodjena grofica Krupska utemelji augustinski samostan u Ljubljani, te župu u Rattmannsdorff-u i ženski samostan u Michelstädten-u. Ta bogu-ugodna djela učini zacijelo kad ostade sama kao udovica, pošto joj muž umrije 1374. Posjedovaše osim Krupe još i mnoge gradove i imanja u Kranjskoj i u Hrvatskoj. U Gutenwörthu na Krci, uskočkoj medji izmedju Hrvatske i Kranjske, kog u kranjskom jeziku nazivaše »Hervaski brud«, pošto se tuda prevažahu Uskoci Hrvati, bijahu gospodari von Hohenwarth, pa njegova udovica Marija Elizabeta, te Marx Antoni barun Moskan, leutnant Otočacki, dok ga konačno Johann Herward Zetschecker iznova sagradi.

Von Hohenwarth, kome ime ne imadjaše nikakove veze sa Hrvatskim Zagorjem, po njegovoj smrti, ne mogaše mu se duh smiriti, javi se tri puta svojoj ženi sa neobičnom željom: »Ona mora bezodvlačno izvršiti hodočašće u Klanjec u Hrvatskoj sv. Antunu Padovanskom, na koje mu se obveza.

Došao je dva puta noću, stao do kreveta bez ijedne riječi. Po treći put je podsjeti na njeno obećanje. U strahu izgubila je nesretna udovica sve vlasi. Valvazor navodi to kao primjer ženskog straha i zaprepaštenja, te uče-no po Joachimus-u zaključuje:

Spectra saepius apparere solent timidis, quam corditis, saepius mulieribus quam viris et. c....» »Sablasti češće se pojavljuju plašljivim, nego odvažnim, češće ženama nego muževima...«. Ma da smo daleko od 17. stoljeća i prekogrobne mistike članova viteškog staleža Kranjske, koju je Valvazor objasnio filozofijom latinskog citata, ipak ima nešto mistična i neobična u toj prekogr-obnoj želji za spasenje duše jednog von Hohenwarth-a — upravljenoj svetištu u Hrvatskoj.

HRVATSKI PLEMIĆ PERSONIFIKACIJA VRLINA

Personifikacija hrabrosti, srčanosti i poštenja bijaše i u 17. stoljeću hrvatski plemić. Nije ni čudo da kao takovi svi pravi plemići, koji nošahu časni epiteton hrvatski, stadoše izumirati u viteškim borbama za kršćanstvo u 16., te u sedamnaestom vijeku, pa je ta pojava nesuvremenog borca za pravdu i nejake, koji postade smiješan u jednom praktičnom vremenu egoizma — završila uopće sa viteškim vremenima u besmrtnom, humorističkom liku Don Kihota. Mnogi hrvatski plemići i knezovi spasiše svoje ime i rod uskočivši u opanjke poput knezova Kačića, koji sada knezuju kao seljaci. I sam Valvazor još u 17. sto-

ljeću mnogim gradovima Kranjske, oko kojih spominje Hrvate, odaje im priznanje u njihovoj borbi na na pr. kod kranjske Krupe: *Türkische Anläuffe hat tapffer abgewiesen u. sich ehrlich gehalten...* Ovakove časne uspomene ne bijahu čak pomućene ni vragolijama jogunaste i pustolovne mladosti hrvatskih plemića u Kranjskoj. Jedna od takvih, kojom Valvasor ukrasi svoje jednolične stranice starih gradova, ističući zadovoljno, da takove pustolovine čak nema ni u franceskih autora — nadmašila je kako tvrdi kranjski historik »*Les Bigarrures et Touches du Seigneur des Accords*«.

Neki hrvatski plemić (ein croatischer Edelmann) — ime mu ne spominjaše, jer je taj plemić pogriješku svoje mladosti slavno ispravio i izbrisao — oženio se kćerkom neke bogate udovice, te kad je potrošio novac u ludostima svoje mladosti, išao je u svoje punice, da mu dade još novca. Ali se vratio praznih ruku iz njezina dvora, u kom bijaše zlata i srebra, što ga bijaše sakrila punica. Da dođe do tog skrovitog blaga, skuje djavolski plan, da zapali starici krov nad glavom, pa da onda dočeka sa slugom punicu, koja će zacijelo izaći sa svojim blagom na sunce. Mudri zet nije se prevario. Kad je punici stao goriti već krov nad glavom, ona brzo pokupi svoje blago i izadje s njim iz kuće. A sluga i zet, koji dočekaše staricu, oteše joj ga. Sve to pripisuje Valvazor nezrelom razumu i mladosti hrvatskog plemića, smatrajući zacijelo po onoj tirolskoj, da čovjek dolazi k pameti u četrdesetoj, te zbog njegovih slavnih djela ispušta njegovo ime, za koje veli, da zaslužuje, da se samo sa pohvalom spominje.

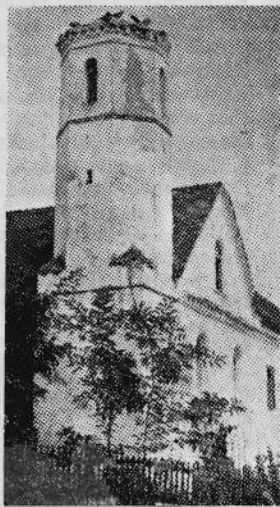
Tako eto svrši ta pustolovina hrvatskog plemića, koja uza svu tragiku krije u sebi galsku duhovitost, te bi čak mogla dobiti i svoje časno mjesto u krugu okruglog stola vi-

tezova bretonskog ciklusa legendarnog kralja Arthura.

Daleki tragovi Hrvata i njihovih srodnika Gota susreću se i u starim imenima burgova Kranjske. Kreutberg, kome neki Herkules Kreutberger g. 1338. bijaše gospodarom, evocira učenjačke rasprave o postanku hrvatskog imena, gdje dolazi Kreut, što znači Hrvat. Kočevlje opet podsjeća dobro uho osjetljivo na glasove prošlosti kao ono arheologa don Klarića — na Gote t. j. Gottschee. A deset milja od Ljubljane susrećemo Mokro Polje, Nassenfeld, kako ga prevadaju Nijemci, uz prekrasan dvorac Mokronog, Nassenfues, sa tragovima nekog samostana, koji se već u 17. stoljeću izgubi, a kome kumovaše sv. Hemma, koja dade sagraditi samostan Gurck — ili Krka u Koruškoj oko g. 1056. i 1070. U Celovcu u Koruškoj čuvaju se u muzeju posljednji ostaci zadužbine nekog hrvatskog kneza -- tropleterni kamenovi kao oni u Kninu, dokumenti Karatanske Hrvatske.

Kao reminiscencija Dalmatinske Hrvatske prate nas i u Kranjskoj neka poznata imena kao n. pr. Sibenegg. Po tim imenima kao da ima Hauptmann pravo, da se jedan dio Hrvata odvoji iz Dalmatinske Hrvatske i naseli u današnjoj Kranjskoj.

Sibenegg (Sibenek) sedam milja od Ljubljane, izmedju Ratschacha i Schärffenberga stoji na visoku kamenu brijegu, te podsjeća na onu obrovačku klisuru iznad Zrmanje, ili na sredovječnu tvrđavu šibeničku na starim nacrtima. Samo mu je nažalost vino kiselo, kako to pred 300 godina konstatiraše Valvasor. Ipak povijest tog grada ne sjeća se Hrvata pred 405 godina, računajući od g. 1698. pripadaše grofovima Haynburg. Spominje se u njem i Burggraf Ludwig Gall. A podrijetlo imena tog grada tumači Valvazor logogrifski. Siebeneck — sedam uglova — u grbu gospode von Sebenegh bijaše sedam uglova

Gore lijevo : Ostaci hrv. dvorca Dragavanić ;
desno : Kapela dvorca Straže.
Dolje : Hrvatski Dvorić u Čatežu

— i mirna Bosna... Tako Šibenik u Kranjskoj izgubi svoju filološku vezu s onim Krešimirova grada... A Černomelj, gdje bijaše nošnja i govor hrvatski, pripisuje mu Valvazor ime nekom Otto-u von Karstberg-u, koji ga pred 500 godina, t. j. 1168. nazove Tschernembel, razumije se izgovarajući na osebujuć način njegovo staro hrvatsko starosjedilačko ime, donešeno čak tamo iz Karpata, sa sjećanjem na Černovice.

BIJELA KRAJINA

Bijela Krajina, kojoj ime dolazi kao graničnoj zemlji, te sličić čak po nekim susretima kao po knezovima Blagajskim i po Krupina Krajinu uz Unu, dobije epiteton Bijela, po bjelini hrvatske narodne nošnje, koje se još živo sjećaju starci, žumberački Uskoci, pred četrdesetak još godina na današnjoj granici Hrvatske prema Kranjskoj. Izumrlu folkloru Bijele Krajine proučavaše Slovenac Lojze Golobić, te o njoj ostavi nekoliko uspješnih opažanja, umrijevši nesretno u najljepšoj mladosti. Kulturni život Bijele Krajine po nadjenim predmetima u zemlji, siže sve do 400 godina prije Krista, te se za njega zanimalaše i arheolog dr Walter Schmidt, kojemu uspije otkriti na brdu Kučar naseobinu iz halstadskog doba sa grobnicama. Da tu bijaše i neke vrsti sjedište vodja ovih naseobina potvrdjuju i veliki plemenski grobovi. U mnogima bijaše starih mačeva i ogrlica iz jantara. Ostaci prastarog rudarenja na području od Vinice do Metlike, govore nam još više o bogatstvu Bijele Krajine, koje je pred 50 godina neki barun Friedau u jednoj jedinot talionici u Gradecu (kog Valvazor spominje kao hrvatsko područje po govoru i nošnji) iskoristio, davi pretaliti 60.000 kg prahistorijske žlindre, iskopanu ispod historijskog brda Kučar. Izgleda da je ta obnovljena

industrija brzo likvidirala posljednje ostatke hrvatske nošnje i govora.

Još prošlog ljeta upoznah u najskladnijem domu hrvatskog filozofa i kanonika dra Severovića u Križevcima Valvazorove šetnje kroz povijest starih gradova Kranjske, te njegovom dobrotom skoknuso preko Sutle, da se naužijemo romantičnih vidika na žumberačke uskočke gore, na obale Krke i Bizeljske gore. Sutla, mutna i uska riječica bez velikih povijesnih događaja krije kroz sve historijske karte sakrosanctne granice našeg državnog života prema zapadu. Te su granice na kartama počevši od one Trpimirove države, kralja Tomislava i Petra Krešimira IV., koje čak ne ispravlja ni Andrija II., ni bilo koji Habsburgovac. Narod ne poznaše tih granica. S ovu i s onu stranu Sutle do kud ne dopirahu Frankopanovi njemački »škrljaki« ista nošnja i isti govor, o kom nam ostavi klasični književni primjer Frankopan u nekim svojim pjesmicama, divno stapanje naših dvaju najklasičnijih hrvatskih narječja, kajkavsko i čakavsko, koje nađe svoj harmonični odjek u žumberačkim gorama i pograničnim krajevima gorskog kotara. Divide et impera! Dijeli i vladaj!

Austrija je konačno istisnula svojom granicom prema zemlji krune sv. Stjepana bjezinu hrvatske nošnje iz Bijeke Krajine i klasičnu kajkavštinu s onu stranu Sutle, nasuvši taj lijepi jezik germanizmima kao cvebama.

Kad je konačno taj crni oblak prošao, bistrina obzorja s onu i s ovu stranu Sutle otkriva nam njezinim koritom, pa od ušća u Savu dalje, duboku brazdu, koju nam ostavi dvoglava monarhija. Pod tim dojmom, čitajući Valvazora, pisac »Svete Hrvatske« i »Hrvatskog Joba« Petar Grgec upro je prstom u dokumentiranom jednom svom članku na izgubljene hrvatske

krajeve u Kranjskoj. Po govoru i nošnji tih nekoć hrvatskih krajeva, kao da bi i imao pravo nazvati ih izgubljenim. Ali magnetska blizina kulturnog žarišta Hrvata, Zagreb, privlači sve pozitivne snage ovog kraja u svoje kolo.

HRVATSKI DVORCI

Prvi korak u Kranjsku, u Čatež, otkriva nam stari hrvatski dvorić ispod crkve sv. Jurja.

Mali dvorić, ali na takovu vidikovcu, da mu mogu i najveći dvorovi zavidati. Iznad Save niže ušća Krke u Savu, sa vidikom na Brezički grad, na Bizeljske gore i na divno obzorje Hrvatske, koja tu ima u svojim brežuljcima, livadama, seljačkim domovima, oranicama svoj osobiti čar. Nije tu ona ni siromašna ni bogata, ni odviše kičena, a ni pusta. Sve je u njoj umjereno, usklađeno, i rijeke i gore, i polja i šume, kao da gledam komadić Alzaškog ladanja. Neodoljiva neka sila privlači u tu zemlju, koja sama nije sretna, ali u kojoj nađoše mnogi s našu stranu Sutle svoju sreću, pa i u tome da brane njezina prava, da pjevaju njezine ljepote, njezine besmrtnne ljubavi kao ono Stanko Vraz i mnogi drugi.

To je mjesto sposobno da uzbuđi srce za našim krajem neprolaznim osjećajem.

Po vidiku vidi se, da dvorić u Čatežu odabraše Hrvati. Po građi svojoj slični na stare zagorske kurije, a stare nagnute bolte i grede, ukrašene »črtami i rezami« kao naše staro hrvatsko glagolsko pismo, uvode nas u pomanjkanju drugog gostoprinstva u svoje prošle, intimne dane.

Dvorac je star, to se vidi i osjeća po njegovim gredama i po teškim boltama ispod visokog krova, ali u njemu vlada tragična čistoća u pogledu svega, što bi moglo odavati jače tragove davnine. Ta je čistoća austrijskog podrijetla, te je tu metla uklonila do najmanjeg čavla starinu. Osim crnine vjekova ne nađosmo

na tavanu ništa, pa ni u podrumu ni jedan kablčić. Koliko mi je simpatičniji stari holan-
deški ili Alzaški tavan s hrpom stvari, starog
željeza, što ih smatrahu vlasnici bezvrijednim,
među kojima se zapravo krije mnogo blago
prošlosti! Nije rijetko da među takvim bez-
vrijednim stvarima zaluta mač iz srednjeg vi-
jeka, buzdovan ili kakva vrijedna uljena slika,
sva očađena kao šunka u dimu, a ispod te
crnine kist kakvog glasovitog majstora!

**Drugi hrvatski dvor u Čatežu, Dragavanić,
izgubio se i postao seljački dom.**

Još se uzdiže ta stara hrvatska hiža, kamen
do kamena — palača, kojoj nije trebala izvanja
žbuka, te me ti stari zidovi hrvatskog sela
Čatež, oko kojih se ruše stare slomljene grede
— preneseše u doba Valvazorovih šetnja.

**Pol sata od sela Čatež, prema Žumbe-
račkim uskočkim gorama, stoji u svojim
obrisima 17. vijeka dvor Straža u Cerini.**

Pod imenom »Strascha« nalazimo u Valvazora
kratki opis tog dvora i njegovu sliku. Osim
lijepih vinograda i krasnih polja u okolici, ne
nalazi Valvazor tom dvorcu osobitu tradiciju,
te prešutivši njegove prijašnje gospodare, spo-
minje tadanje njegove vlasnike (iz g. 1689.)
samostan Marijin Zdenac u Kostanjevici.

**Sav je taj dvorac zajedno s velikaškom
crkvicom i tornjem bio prodan za samih
dvadesetidevet hiljada jednoj obitelji, koju
upropasti.**

Popravljajući toranj crkve, glava obitelji pade
s njega i ubije se. Bijedna udovica zidara
ostade s nejakom djecom kao kukavica u
tim velikim sablasnim hodnicima i velikaškim
sobama, odabravši si neki kutić u njem, u ko-
jem nema ali sirotinjske topline za njezino
siromaštvo i njezinu tugu. U svojoj sirotinj-
skoj crnini kao neka bijedna ukleta crna kra-
ljica nosi teške ključeve svoga dvora i dvorske

kapele. Neki ljubitelji starina pokupovaše iz te kapele posvećene sv. Mihaelu barokne anđele i sv. Trojstvo, te dadoše izvaditi veliku kamenu ploču dvorca s grbom na njegovom pročelju. Dr Severović sjeća se tek da vidje dva lava na njem. Pobožni siromaci dvorca uvjeravahu nas da su na njem vidjeli »škofovu kapu i štap«. Dva lava Maskonova drže baklju jedan nasuprot drugome. Dva lava Frankopanova drže pak hljebić, kruh naš svagdanji...

Sada prazna udubina zjapi na pročelju dvora, kao zagonetna stranica njegove povijesti, kao misteriozna niša, u koju se ugnijezdila bijeda dvadesetog stoljeća, dok toranj Straže uz kapelu nosi na sebi tragediju posljednjeg njegovog vlasnika, te nitko u njem više ne dira: prepušten je zubu vremena. Ime današnjeg sela ne nosi Straža, već Cerina. Nijemci ga pišu na svojim »štabskartama« Zerina, a spominje se na njem i brijeg Zerina. Dvorište dvorca potsjeća na minijaturu dvorišta dvorova Zrinskih, te je prvi njegov dojam sjećanje na posljednji prizor rastanka Zrinskog sa svojom ženom Katarinom.

Sva stara dvorišta nekadašnjih gradova Zrinskih nose na sebi tu posljednju tugu našeg posljednjeg hrvatskog velikaškog roda. Zerina, to je ime uklesano i u Galati na nadgrobnoj ploči jedne od Zrinske, koja se iz osвете protiv krvnika svog roda uda za mađarskog grofa, koji se poturči.

Tako eto i ta Cerina (Zerina) i brijeg Zerina u tom kraju kao jeka slavne prošlosti Zrinskih, čije ime povezuje dijelove naše razapete domovine između istoka i zapada.

Imade još jedna Straža, hrvatska Straža na zapadu. To je Strascha, dvor nedaleko Pleterja, u čijoj okolini stajaše u 17. stoljeću dvorac Brynie, Brinje, kome 1689. bijaše vlasnikom hrvatski plemić Wolff André Michatschavitsch.

Toj Straži bijahu gospodari Busiakovicz (Busjaković) te Rittmeister Ivanitsch (valjda od Ivanić-grada u Hrvatskoj?).

Da je hrvatsko plemstvo držalo duh svoje prošlosti i dijelilo s narodom i dobro i zlo, svjedoči nam, što njihova imena susrećemo u krajevima s hrvatskom tradicijom i po imenu i po narodu, koji tu nastavaše još koncem sedamnaestog stoljeća. S hrvatskim plemstvom u tim krajevima nestadoše i hrvatske tradicije u nošnji i govoru, ma da bijahu temeljene na katoličkoj vjeri.

Nažalost, prema zapadu, ne pomaže za uzdržavanje hrvatske svijesti duh katoličanstva, premda su Hrvati prema istoku gotovo fanatički isticali svoju katoličku vjeru, dolazeći u teške i krvave sukobe sa svojim muslimanskim sunarodnjacima. »Commenda Teutschen Ritter Ordns« potisnu hrvatsku svijest s Krke (koja dođe do potpunog izražaja već u XVI. stoljeću za Gupčeve bune) na Kupu i Breganu, dok nas tamo sa istoka nagnaše na riječicu Glinu, te tako Hrvatska stekne svoje tragične, neprirodne granice, koje se produžiše s dalmatinskom obalom kao vječno napeti luk prema zapadu.

Hrv. tiskarski zavod d.d., Zagreb
